

SISÄLLYSLUETTELO

1. INVENTOINNIN KOHDE	2
2. KUHMALAHDEN SEURAKUNTA	3
2.1. Historiaa	3
2.2. Hautauskulttuurista Kuhmalahdella	4
3. VANHA HAUTAUSMAA	6
3.1. Kuhmalahden kirkot	6
3.2. Tapuli	8
3.3. Hautausmaan osastot	9
4. UUSI HAUTAUSMAA	11
4.1. Yleisilme	12
4.2. Hautausmaan osastot	12
5. YHTEISMUISTOMERKIT	14
5.1. Vuoden 1918 valkoisten hautamuistomerkki	14
5.2. Vuoden 1918 punaisten hautamuistomerkki	15
5.3. Sankarihauta ja sankaripatsas	16
6. MUISTOMERKKIEN SÄILYTTÄMINEN JA HOITO	17
LÄHDELUETTELO	19

1. INVENTOINNIN KOHDE

Inventoinnin kohteena olivat Kuhmalahden seurakunnan vanha ja uusi hautausmaa Iso-Pennon kylässä. Seurakunnassa on lisäksi yksityinen hautausmaa Vehkajärven kylässä. Inventointi keskittyi kahteen edellä mainittuun kohteeseen.

Vanha hautausmaa jakautuu kolmeen osastoon: I, II, ja III. Pisimpään käytössä olleen hautausalueen muodostavat nykyiset osastot I ja II. Osastoihin perehdytään tarkemmin enemmän luvussa 3.3. Uudella hautausmaalla on kaksi osastoa, molemmat suurempia kuin vanhan alueen lohkot. Tämän hautausmaan lohkot käsitellään luvussa 4.2.

Taulukko 1. Kuhmalahden hautausmaiden haudat sekä inventoidut muistomerkit.

Osasto	Hautoja	Inventoitu	Yhteismerkit	Muita
Vanha hautausmaa				
I	91	27	1	1
II	99	37		
III	86	11	1	
Uusi hautausmaa				
I	240 (195)	23		
II	508 (224)	40	1	
Yht.	1024 (695)	138	3	1

Muistomerkkejä inventoitiin kaikkiaan 138 kappaletta. Näistä kolme oli yhteismuistomerkkejä: vuoden 1918 valkoisten muistomerkki, vuoden 1918 punaisten muistomerkki sekä talvi- ja jatkosodan sankarihauta. Muistomerkit sijaitsevat yhteishaudoilla. Vuoden 1918 valkoisten muistomerkki sekä sankaripatsas ovat vanhan hautausmaan osastoilla I ja III, vuoden 1918 punaisten hautamuistomerkki löytyy uuden puolen osastolta II. Kuhmalahden vanhan kirkon muistokivi sijaitsee vanhan hautausmaan ensimmäisen osaston siunauskappelille johtavan käytävän varrella.

Inventoidut hautamuistomerkit valittiin taiteellisuuden, muistokirjoituksen, henkilön tai hautakokonaisuuden perusteella.

Kaikki inventoidut muistomerkit kuvattiin. Inventoinnin apuna käytettiin kirkkohallituksen inventointilomakkeita (liitteet 1 ja 2) sekä hautausmaan karttaa (liite 3). Lomakkeita, kuvien pinnakkaisarkkeja sekä negatiiveja säilytetään Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulissa.

Kuhmalahden vanhan hautausmaan muistomerkistö on runsas ja perinteiltään rikas. Muistomerkkien kulttuurinen arvo jo sinänsä korostaa hautausmaan merkittävyyttä. Oman lisänsä tuo historian kulku. Paikallisten merkkisukujen (mm. Penttilä, Yli-Knaapi ja Neppenström) rinnalla ovat limittyneinä niin tieteentekijät kuin sotiemme sankarit (Kari-suku), unohtamatta tietenkään runsasta paikallista talonpoikaisperinnettä sekä paikkakunnalle sodan aikana siirtyneiden Lintulan luostarin neljän nunnan hautaa.

2. KUHMALAHDEN SEURAKUNTA

2.1. Historiaa

Kuhmalahden seurakunnan historiaa on käsitelty ansiokkaasti Eeva Ojasen vuonna 1992 ilmestyneessä teoksessa, johon tämä kappale pohjautuu.

Kuhmalahden asutus on vakiintunut todennäköisesti 1400-luvun jälkipuolella. Vuoden 1540 maakirjassa mainitaan muutamia verovelvollisia taloja. Kylistä ovat tulleet mainituiksi Vehkapuntari, Pohja, Tervaniemi, Iso-Pento, Kivialmi, Vähä-Pento ja Vehkajärvi.¹

Kangasala irtaantui omaksi seurakunnakseen Pirkkalasta vuonna 1366. Kuhmalahden asuttaminen tapahtui sen verran myöhään, että asukkaat olivat jo tullessaan kristittyjä. Vanhimpien uudisasukkaiden on todettu tulleen Kangasalta, joten on luonnollisinta pitää heitä myös Kangasalan seurakunnan piiriin kuuluvina.²

---

¹ Ojanen, Eeva, Kuhmalahden seurakunnan historia. Kangasala 1992. s.12, 14, 28-29.

² Ojanen (1992), s. 14-15.

Oma kappeli Kuhmalahdelle saatiin aikana jolloin Ruotsin hallitsija katsoi, että itäiseen maakuntaan, jona Suomea pidettiin, oli perustettava uusia kirkkoja ja seurakuntia hyvin koulutettuine pappeineen. Kappelin perustamisvuodeksi tuli 1640. Kuhmalahti sai kappalaiseksi Jaakko Eskonpojan, joka peri palkkasaatavansa omalta alueeltaan.³

Vasta 1860-luvulla Kuhmalahdella heräsi halu siirtyä omaksi seurakunnaksi.

Kunnallishallinto paikkakunnalle saatiin helmikuun lopulla vuonna 1869. Irtaantuminen Kangasalan seurakunnasta ei ollut helppoa, yhtenä syynä nähtiin Kuhmalahden kyvyttömyys maksaa kirkkoherralle täyttä palkkaa. Irtaantumisprosessista tuli kaksiosainen. Aluksi kappeli siirrettiin Sahalahden emäseurakuntaan vuonna 1897, jonka jälkeen vuonna 1901 keisarillisen senaatin päätöksellä perustettiin itsenäinen Kuhmalahden seurakunta.⁴

2.2. Hautauskulttuurista Kuhmalahdella

Oman kirkon saatuaan (1664) Kuhmalahden seurakunta lakkautti vainajien kuljettamisen Kangasalle. Hautausmaa on ollut alusta alkaen kirkon yhteydessä. Vainajia alettiin hetimiten haudata kirkon lattian alle. Vanhimmat merkinnät tulevat 1600-luvun loppuvuosilta. Vuonna 1692 Annalan isännän kerrotaan humalaspäissään moittineen lukkaria koska tämä oli kaivanut haudan hänen äitinsä penkin kohdalle. Säilyneistä kirkonkirjoista vuodelta 1698 löytyy merkintöjä lattian alle haudatuista. Hautapaikat hinnoiteltiin sijainnin mukaan. Mitä lähempänä paikka oli alttaria, sitä arvokkaammasta paikasta oli kyse. Kuolemaantuomittuja tai kirkkorangaistuksen alaisia ei siunattuun maahan haudattu.⁵

Seuraavan vuosisadan jälkipuoliskolta saadaan jo runsaampaa tietoa. Hautaaminen oli pääosin omaisten vastuulla. He soittivat hautakelloja sekä usein myös kaivoivat haudat. Lukkari valvoi, että määräyksiä hautojen kaivamisessa noudatettiin. Usein hautaaminen myöhästytti jumalanpalvelusten alkua. Vainajaa säilytettiin kotona ja kuljetettiin sunnuntaina kirkolle saattoväen seurassa.⁶

---

³ Ojanen (1992), s. 30, 42.

⁴ Ojanen (1992), s. 101, 130-133.

⁵ Vallinheimo, J. V., Seurakunta. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954. s. 56.; Ojanen (1992), s. 33, 55, 60-61.

⁶ Ojanen (1992), s. 68, 81, 85.

Hautamaksut kirkon sisällä olivat 4-9 taalera hautapaikasta riippuen. Kallein paikka löytyi kuorista, halvin kirkon perältä. Kirkon eteisen lattian alta hautapaikan sai yhdellä taalarilla. Alkuaikoina isäntien ja emäntien etuoikeus oli saada hauta lattian alta, mutta 1700-luvulla oikeus annettiin muillekin. Maksu tosin oli kaksinkertainen. Hautausmaalla lapsen hautapaikasta perittiin 6 äyriä, ikuiselta 12 äyriä. Siunauksen aikana tehdyistä toimenpiteistä keräsi seurakunta maksua: kellojen soitto 24 äyriä, paarivaatteesta 16 äyriä, vanhasta paarivaatteesta 8 äyriä. Kantoliinat kuuluivat hautauksen hintaan, lisäksi lukkarille maksettiin erikseen laulamisesta. Ruumissaarna suotiin vain säätyläisille. Kukat ja seppeleet saivat jäädä kirkon ulkopuolelle.⁷

Kirkon lattian alla tiedetään olleen 1700-luvulla ainakin kaksi hautaholvia. Toinen oli Noksioisten kartanon omistajilla von Qvanteneilla ja toinen Hinkkalan talolla. Holveihin haudattiin myös muita, mm. pappeja omaisineen, kirkonisäntiä ja lukkareita. Kirkon lattialle haudattiin runsaasti vainajia. Määrää ei haluttu rajoittaa siksikään, että hautaaminen tuotti tuloja seurakunnalle. Kalmanhaju oli voimakas varsinkin kesäisin ja 1700-luvun lopulla seurakunta sai kehotuksen lopettaa kirkon sisälle hautaamisen. Tapaa ei lopetettu vielä tulojen tippumisen pelossa, vaan hautojen päälle päätettiin luoda vähintään kolme kyynärää multaa. Kirkkoon hautaaminen harveni 1800-luvun alkuvuosina ja päättyi vuoden 1812 tarkastuspöytäkirjan mukaan kokonaan. Alueen koko 1800-luvun alussa oli 63,5 kyynärää x 61 kyynärää (37,7 x 36,2 metriä).⁸

Uuden kirkon noustessa vuonna 1846 vanhan kirkon tontti muutettiin hautausmaaksi. Vanha kirkko purettiin pois vuosina 1846-1848. Aluetta laajennettiin 1880-luvulla. Kunnostustöissä jokainen mies joutui tuomaan kolme kuormaa hiekkaa, sama urakka tehtiin vuonna 1891. Vanhan kirkon peruskivistä rakennettiin aita hautausmaan ympärille vuosina 1847, 1856 ja 1858. Vanhalle hautausmaalle saatiin haudata vielä 1890-luvulla senaatin erityisluvalla. Ehtona oli, että paikalle tuotiin myös täyttemaata. Kirkonkokousten pöytäkirjat vuodelta 1913 kertovat, että vanhalta hautausmaalta saa vielä hautapaikkoja. Vuonna 1871 rippikoululaiset aloittivat perinteen, jota on noudatettu pitkään. He istuttivat viereiselle seurakunnan omistamalle maa-alueelle puita.⁹

⁷ Ojanen (1992), s. 85, 87.

⁸ Vallinheimo (1954), s. 56.; Ojanen (1992), s. 85-86.

⁹ Vallinheimo (1954), s. 51-51, 56.; Ojanen (1992), s. 116-117; Kirkonkokouksen pöytäkirja 10.8.1913.

3. VANHA HAUTAUSMAA

3.1. Kuhmalahden kirkot

Kuhmalahti kuului Kangasalaan kappelina vuodesta 1640 lähtien. Oman kirkon rakentaminen oli kuitenkin ajankohtaista vasta 1660-luvulla. Alueen isännät olivat jo aikaisemmin rakentaneet omalla kustannuksellaan kirkkotuvan Vehkapuntarin kylään. Tuvasta on tietoa asiakirjoissa vuodelta 1646, jolloin käytiin keskustelua Kangasalan kirkon kunnostustöihin osallistumisesta. Tuvan sanotaan olleen pyöröhirsinen ja turvekattoinen. Carolus Lindbergin mukaan on todennäköistä, että Kuhmalahdella on ollut kirkko ainakin jo vuonna 1651. Viittaus koskee todennäköisesti edellä mainittua kirkkotupaa.¹⁰

Kuhmalahden kappelikirkko valmistui Iso-Pennon kylään kalliorinteelle vuonna 1664. Se oli pieni, suorakaiteen muotoinen ja rakennettu itä-länsisuuntaan. Altari sijaitsi itäpuolella, sakasti pohjoispuolella ja sisäänkäynti lännessä. Kirkkoväen paikat jaettiin sukupuolen mukaan: naiset vasemmalla ja miehet oikealla puolella keskikäytävää.¹¹

Kirkko osoittautui ajan mittaan liian pieneksi seurakunnalle. Kirkkoa pidennettiin länsisuuntaan vuonna 1700. Suurempia laajennustöitä tehtiin vuonna 1769. Kirkkoa pidennettiin reilulla kolmella ja puolella metrillä, leveyttäkin tuli hieman. Kirkon uudet mitat olivat 7,8 metriä leveyttä ja 20 metriä pituutta. Kirkossa oli kaksi eteistä, isompi oli mitoiltaan 3x3 metriä. Sakasti oli hieman suurempi. Kirkon lattia oli puinen. Sisätiloja ei oltu maalattu, mutta ulkopuoli oli tervattu. Kirkossa ei ollut kellaria.¹²

Kirkon suunnittelijasta tai rakentajasta ei ole säilynyt tietoja. Todennäköistä on, että se on suunniteltu ja rakennettu paikallisin voimin. Heikki Klemetin mukaan itseoppineet kansanmiehet kehittivät ja ylläpitivät Suomen kirkonrakennustaidetta aina 1800-luvun alun vuosikymmenille saakka. Tämä osaltaan jo herättää kiinnittämään huomiota niiden taidearvoon, piirustuksia kun yleensä ei ole säilynyt.¹³

¹⁰ Ojanen (1992), s. 32.; Suomen kirkot ja kirkkotaide 2. Lieto 1980. s. 150.; Lindberg, Carolus, Suomen kirkot. Maamme kirkkorakennuksia käsittelevä tietoteos. Helsinki 1934. s. 119.

¹¹ Ojanen (1992), s.32.

¹² Ojanen (1992), s.52, 79.

¹³ Klemetti, Heikki, Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1927. s. 5.

Oman vivahteensa kirkkokeskusteluun tuovat teokset 'Suomen kirkot ja kirkkotaide 2' sekä Carolus Lindbergin kokoama 'Suomen kirkot', jotka ilmoittavat Kuhmalahdella kirkkoja rakennetun vuosina 1664 sekä 1780. Tämä toinen kirkko ilmoitetaan puretuksi vuonna 1848. Kyseessä lienee kuitenkin ollut kirkon uudistaminen jo yksitoista vuotta aiemmin remontoimalla ja laajentamalla. Tulihan siitä kooltaan suurempi. Lindberg on saanut tietonsa O. I. Collianderin kirjoittamasta Suomen kirkon paimenmuiston ensimmäisestä osasta vuodelta 1910.¹⁴

Nykyinen kirkko suunniteltiin vuonna 1843 ja piirtäjäksi mainitaan arkkitehti Ernst Lohrmann. Heikki Klemetti kuitenkin nimeää piirtäjäksi intendentinkonttorin konduktööri J. E. Gustavsonin. Lohrmann toimi samaan aikaan kyseisen konttorin intendenttinä. Ristiriidan voinee selittää sillä, että intendentti hyväksyi piirustukset omalla nimikirjoituksellaan ja siitä on jäänyt merkintä aikakirjoihin. Samanlaisia tapauksia on tapahtunut muun muassa Kurikan kirkon kanssa. Kuhmalahden kirkon rakennusmestarina toimi pälkäneläinen Aatami Linden. Kirkko valmistui vuonna 1846.¹⁵

Uudessa puukirkossa on tavoiteltu Lindbergin mukaan empiretyylin yksinkertaisia pohjamuotoja ja ääriviivoja hyväksikäyttäen klassisia ihanteita, kun taas yksityiskohdat viittaavat uusgoottilaisuuteen. Kirkon pohja on suorakulmion muotoinen, jonka päädyissä on matalammat siivet: sakaristo ja eteinen. Seinillä ovat pilasterimaiset vahvikkeet ja ikkunat. Katto on lappeiltaan loiva satulakatto. Kirkkosali jakautuu puisten parvia kannattavien pylväiden erottamana kolmeen tasakattoiseen laivaan. Hämeen läänin kirkot –teos luokittelee kirkon tyylipuhtaaksi basilikaksi.¹⁶

Kirkon rakentamisessa hyödynnettiin vanhan kirkon materiaaleja. Kirkon vuoraus ja maalaus suoritettiin vuonna 1856. Alkuperäinen pärekatto havaittiin vuotavaksi ja se korvattiin venäläisellä rautapelillä vuonna 1873. Vanhasta kirkosta ovat jäljelle jääneet alttaritaulu, joka kuvaa Kristuksen ristiinnaulitsemista ja Siinain vuoren lainantamista, sekä kaksi puuveistosta piispa Henrikistä ja ristiinnaulitusta. Kirkkoa on paranneltu useaan otteeseen. Vuonna 1901 hankittiin ja asennettiin kolme rimauunia sekä rakennettiin kirkkopihalle ruisku- ja

¹⁴ Suomen kirkot ja kirkkotaide 2 (1980), s. 150.; Lindberg (1934), s. 118, 362.

¹⁵ Hämeen läänin kirkot. Raisio 1988. s. 54.; Klemetti, Heikki, Suomalaisia kirkonrakentajia 1800-luvulla. Porvoo 1936. s. 48, 143.; Lindberg (1934), s. 118.

¹⁶ Lindberg (1934), s. 118-119.; Hämeen läänin kirkot (1988), s. 54.

kalustosuoja. Kirkko maalattiin uudestaan vuonna 1906. Ulkopuoli muuttui harmaanruskeaksi, vuorilaudat saivat tummemman sävyn ja katto punaisen värin. Tapuli sai samanlaisen värityksen. Suuremman luokan korjaus ja uudistaminen tuli ajankohtaiseksi vuonna 1926, työtä kutsuttiin tekemään arkkitehti Ilmari Launis. Kirkon ulkonäköä yksinkertaistettiin poistamalla koristuksia. Alunperin kirkon sivuilla olleet lehterit poistettiin. Saarnatuolista poistettiin katos, yksi sisäänkäyntiväylä purettiin, lämmityslaitteet uusittiin ja kirkko maalattiin sisältä. Seuraava mittava peruskorjaus ajoittui 1960-luvun alkuun. Lämmitysjärjestelmä muutettiin kuumailmapuhalluksella toimivaksi, kirkkoon vedettiin sähkö ja sisäpuoli maalattiin jälleen kerran. Kirkko ja tapuli on maalattu alkuperäisen värisiksi vuosina 1969 ja 1970. Kirkko on pääväriltään keltainen, pylväsaihiot ja katonrajat on maalattu valkoiseksi. Kirkko oli maalattu välillä valkoiseksi.¹⁷

Kirkkopihalle saavutaan portin kautta. Portin molemmin puolin on kaksi liuskekivistä tehtyä reilun puolitoista metristä kivipaasia (negat. 3:22). Toisen päällä on puolimetrinen risti, toisessa on jäljellä vain ristin juuressa oleva pallo.

3.2. Tapuli

Kellotapuli rakennettiin vuosina 1780-1782. Suunnittelijana ja rakentajana toimi eräjärveläinen kirkonrakentaja Matti (Matias) Åkerblom. Lindberg mainitsee tapulin rakenteeltaan nivelikkääksi. Klemetin mukaan tapulilla on läntiselle Suomelle tyypillinen kupuhattu kellohuoneen päällä. Vastaavanlaisia Åkerblomin rakentamia tapuleita löytyy mm. Orivedeltä ja Teiskosta. Tapuli vuorattiin laudoituksella ja tervattiin vuonna 1830. Nykyisen kirkon rakennusvaiheissa tapuli todettiin käyttökelpoiseksi ja sen annettiin jäädä paikalleen. Tapuli on maalattu alkuperäisen väriseksi vuonna 1970, samalla uusittiin paanukatto. Tapulin alaosassa on kylmiö, joka toimii ruumishuoneena.¹⁸

¹⁷ Hämeen läänin kirkot (1988), s. 54.; Ojanen (1992), s. 115, 154-155.

¹⁸ Hämeen läänin kirkot (1988), s. 54.; Lindberg (1934), s. 118.; Klemetti (1927), s. 299.; Ojanen (1992), s. 87, 155.

3.3. Hautausmaan osastot (liite 3)

Hautausmaalle on kaksi pääsisäänkäyntiä, jotka ovat kirkon puoleisella, pohjoisella pitkällä sivulla. Portit sijoittuvat osastojen välisille kulkuväylille. Molempia portteja reunustaa kaksi puolitoista metriä korkeaa ja reilun metrin paksuista valkoiseksi rapattua paasia (negat. 3:18). Katot ovat kaltevia ja pellillä päällystettyjä. Lisäksi kaikkien paasien päällä on 67 cm korkea peltiristi. Varsinaisia kulun estäviä porttirakennelmia ei ole.

Kellotapulia lähimpänä sijaitseva **osasto yksi** on uuden hautausmaan vanhinta osaa. Vanha kirkko oli sen päällä. Osastolla on 98 hautamuistomerkkiä, joista inventoitiin 27. Alueen eteläpuoli on avoin ja puuton. Pohjoispuolella on muutama vanhempi puu. Osastolta löytyy vuoden 1918 valkoisten hautamuistomerkki sekä vanhan kirkon muistoksi pystytetty kivi. Valkoisten muistomerkkiä käsittelee edempänä luvussa 5.1. Vanhan kirkon muistomerkki on pystytetty kellotapulille johtavan kävelytien varrelle, vanhan kirkon alttarin paikalle vuonna 1847. Kiveen on kaiverrettu teksti ”*Tällä paikalla oli vanha kirkko 1640-1846. II Moos. 3:5*”. Kivi on reilun metrin mittainen nelikulmainen kivitolppa, jonka pinta on rosainen (negat. 1:32). Längelmäveden seudun historian mukaan kiveen olisi suunniteltu kaiverrettavaksi myös itse Toisen Mooseksenkirjan kolmannen luvun viides jae: ”*Riisu kengät jaloistasi, sillä paikka jolla seisot, on pyhä maa*”.¹⁹

Osastolta löytyy muistomerkkejä 1850-luvulta lähtien aina nykypäivään saakka. Osaston vanhin muistomerkki on vuodelta 1851 (I-5-53, negat: 1:17). Kyseessä on lähes kaksimetrinen rautaristi, joka on lippujunkkari G.A. Neppenströmin hautamuistomerkki. Vieressä on toinen samanlainen, joka kuului hänen vuonna 1880 kuolleelle vaimolleen. Lisäksi Neppenströmin suvulla on kaksi pystykivimuistomerkkiä (I-5-54/56). Nämä kaikki muodostavat näyttävän kokonaisuuden osaston eteläreunalla (negat. 1:17-19).

Muita merkittäviä hautakokonaisuuksia ovat Karin suvun haudat sekä taiteellisuudellaan Lehtisen suvun hautamuistomerkki. Karin suvulla on kaksi hautamuistomerkkiä. Toinen niistä, harmaagraniittinen pystykivi, on omistettu Mannerheim-ristin ritarille, eversti Kaarlo Kustaa Karille (I-4-8, negat. 1-10). Eversti Kari on merkitty myöskin valkoisten muistomerkkiin, mutta hänet on haudattu sukuhautaun. Sukuhaudan muistomerkki on yli

---

¹⁹ Vallinheimo (1954), s. 52.

kaksimetrinen obeliski, johon haudattujen nimet on kaiverrettu sen jalustan kolmelle sivulle. Hautaan on haudattuna muun muassa jääkärikapteeni Kaarlo Kalervo Kari, joka menehtyi Viipurin valloituksessa 9.5.1918.

Lehtisen suvun hautamuistomerkkinä on kokonaisuus, jossa massiivisen neliskulmaisen kivipaaden päällä on rakentajapatsas (I-5-18, negat. 1:16). Kuparinen patsas on valmistettu vuonna 1954. Patsaan on valmistanut taiteilija ja opettaja Juvonen.

Muita huomattavia kokonaisuuksia ovat lukuisat sukuhaudat, joista esimerkkeinä voidaan mainita Vappula (I-6-50, negat. 1:24) ja Peltola (I-5-57/58, negat. 1:20-21). Oman sävynsä tuovat myös Mäki-Siuron rautaristit (I-10-39, negat. 1:30) osaston lounaiskulmassa.

Toisessa osastossa on 91 muistomerkkiä, joista inventoitiin 37. Huomion vievät monumentaaliset sukuhaudat sekä runsaslukuinen isohkojen pystykivien ryhmä, jotka löytyvät pääosin osaston länsireunalta. Aluetta korostaa pohjoispuolen kohotettu hauta-alue sekä puusto, jota edustavat koivu, pihlaja, tuomi sekä vaahtera. Alueen hautamuistomerkit ovat selkeästi jakautuneet tyylien ja kivimallien mukaan. Massiiviset sukuhaudat ovat omana ryhmänään.

Sukuhautoja yhdistävä piirre on niiden muistomerkkien muoto. Ne ovat matalia ja leveitä, kattaen koko haudan leveyden. Esimerkkeinä voidaan mainita ainakin Aliknaapi (II-1-6, negat. 2:1), Haapaniemi/Knaapi (II-1-13, negat. 2:6), Penttilä (II-3-29, negat. 2:16). Aivan osaston itäreunalla löytyy kaksi nimetöntä rautaristiä (II-1-7, negat. 2:2), jotka ovat Yli-Knaapin suvun nimissä. Yksittäisistä haudoista mainittakoon rakennuskunta Hakan pääjohtajana toimineen Antti Pelkolan hauta (II-4-56, negat. 2:28). Pelkolalla ei ollut mitään sukulaisyhteyttä Kuhmalahdelle, mutta hänen sanotaan mieltyneen paikkakuntaan niin paljon, että halusi tulla haudatuksi sen hautausmaahan. Hauta muodostuu nimikivestä sekä pyöreästä kuparisesta reliefistä, jossa kuvataan Pelkolan kasvot. Taiteilija on jäänyt tuntemattomaksi. Alueen idyllisin hautakokonaisuus löytyy kauppias ja talollinen Johan Rosendahlin haudalta (II-3-41, negat. 2:20). Pystykiven edessä kasvaa suurehko tuomi, joka peittää näkyvyyden hautakivelle. Rosendahl oli paikkakunnan voimakkaita vaikuttajia sekä kunnallis- sekä seurakuntahallinnon saralla, puhumattakaan suuresta maaomaisuudesta, jonka hän hankki elinaikanaan.

Osastolta löytyy myös puhuttelevia hautoja, esimerkkinä II-2-24 (negat. 2:13). Kyseessä on maanviljelijäperheen hauta, johon on haudattu seitsemän lasta. Viisi heistä on kuollut ennen vanhempiaan, pienin puolen vuoden iässä ja vanhin yhdeksän vuotiaana.

Kolmatta osastoa hallitsee sankarihauta sekä sen jyrkät hautamuistomerkit, jota käsitellään luvussa 5.3. Kaikkiaan hautamuistomerkkejä on osastolla 86, joista inventoitiin 11. Yleisilme on rauhallinen, jopa harmoninen, valo ja varjo leikkivät alueella. Ero muihin osastoihin on silmiinpistävä. Henkeä ilmentää iso rautaristi, johon on kirjoitettu vainajan tietojen lisäksi, ”*Muisto ystäviltä*” (III-6-154, negat. 3:14).

Reunakivialueet olivat tyypillisiä varsinkin 1920- ja 1930-luvuilla. Kuhmalahdella näitä on jäljellä yllättävän vähän, reilulla parillakymmenellä haudalla.

4. UUSI HAUTAUSMAA

Hautausmaan vähentyessä uudella hautausmaalla kirkonkokous asetti komitean miettimään hautausmaan laajentamista. Komitea päätyi kuitenkin ehdottamaan maan ostamista Seppälän tilalta (liite 4). Kirkonkokous totesi, että vanhan hautausmaan laajentaminen oli mahdotonta vetisen maanlaadun ja kalliiden työkustannusten vuoksi. Edullisempänä vaihtoehtona pidettiin maan ostamista Seppälältä.²⁰

Kaupparijat uudesta hautausmaasta tehtiin vuonna 1904 ja kaivamistyöt päätettiin aloittaa vuonna 1910. Kaikki yli 16-vuotiaat miehet velvoitettiin kertaalleen töihin klo 7-17 väliseksi ajaksi. Päivä sisälsi tunnin mittaisen päivällisloman. Hautausmaan vihki käyttöön kirkkoherra Saarenmaa 23.11.1913.²¹

Kun seurakunnan kirkkorakennuksia ja hautausmaita katsastettiin 1935, todettiin että on kiinnitettävä enemmän huomiota uuden hautausmaan hoitoon. Poikkikäytävät oli saatava kohtaamaan keskikäytävä suorassa kulmassa. Eteläpää oli päässyt pahasti metsittymään, joten

²⁰ Kirkonkokouksen asettaman komitean ehdotus hautausmaan laajentamista varten 3.11.1903; Kirkonkokouksen pöytäkirja 27.12.1903.

²¹ Kaupparijat uudesta hautausmaasta 11.10.1904; Kirkonkokouksen pöytäkirja 25.9.1910.; Ojanen (1992), s. 155.

sitä oli harvennettava ja raivattava. Hautausmaa salaojitettiin vuonna 1962, kun se todettiin vesiperäiseksi.²²

Paikkakunnalla on uuden hautausmaan tulosta saakka ollut keskustelua hautausmaista ja niiltä saatavista paikoista. Melkein poikkeuksetta seurakuntalaiset ovat halunneet tulla haudatuiksi vanhalle puolelle. Kuitenkin ainoastaan sukuhautoihin on vainajia saanut laskea. Käytäntö on herättänyt paheksuntaa ja eriarvoisuutta. Piispan tarkastusta varten tehdyssä viisivuotiskertomuksessa vuodelta 1971 kirkkoherra Antero Honkkila kertoo vanhan hautausmaan saaneen rikkaiden hautausmaan nimen. Hän toivoo vanhaa hautausmaata laajennettavan, jotta sitä kautta voitaisiin luopua puheista rikkaiden ja köyhien hautausmaista.²³

4.1. Yleisilme

Uusi hautausmaa sijaitsee parinsadan metrin päässä vanhalta hautausmaalta itäänpäin. Alueella on vesipiste sekä neljä katulamppua, rakennuksia ei ole. Hautausmaan ympärillä on noin 2,5 metriä korkea pensasaita. Hautausmaalla on parikymmentä isoa puuta: mäntyjä, vaahteroita, koivuja, sireenejä, tammi, kuusia, ja leppä. Sisäänkäynti on tien puolella alueen pohjoisreunalla, itäisellä sivustalla myös aidassa on kapea kulkuaukko. Hautausmaa sijaitsee rinteellä, siten että alueelle käydään alapuolelta. Kahden osaston välillä on hiekkapohjainen kulkuväylä. Hautausmaan pinta on pitkälti luonnonmukainen, karkeapintainen. Pohjoisosan reuna on suoristettu 1960-luvulla, uuden vuonna 1957 rakennetun, tien suuntaiseksi²⁴.

4.2. Hautausmaan osastot (liite 5)

Hautausmaa kostuu kahdesta osastosta, joista osasto yksi on länsipuolella ja osasto kaksi itäpuolella. Muistomerkkien kirjo on laaja, osa niistä on omatekoisia. Osa hautakivistä on kokonaan tai osittain kasvillisuuden peitossa. Hautamuistomerkeissä on runsaasti erilaisia symboleja, suuri osa liittyy maatalouteen. Lisäksi löytyy kristillisiä symboleja, enkeleitä ja

---

²² Pöytäkirja Kuhmalahden kirkkorakennusten ja hautausmaiden katsastuksesta 1.5.1935; Kirkkovaltuuston pöytäkirja 25.9.1960.

²³ Ojanen (1992), s. 155.; Kertomus Kuhmalahden seurakunnan tilasta vuoden 1971 piispan tarkastusta varten 9.1.1971.

²⁴ Oiva Touhunen 11.6.2002

ristejä. Hautausmaalla ei ole yhtä tiettyä tyylinjää, vaan osastojen sisällä tunnelmat ja ympäristöt vaihtelevat voimakkaasti.

Länsipuolen **osasto yksi** on suoralinjainen, avonainen ja sen ilmettä hallitsee eteläpuolen juhla-aukio. Juhla-aukion paikka on valittu sen kalliopohjan vuoksi. Osastolta löytyi 195 muistomerkkiä, joista inventoitiin 23. Alueen huomiota herättävin muistomerkki on juhla-aukion vieressä seisova yli kaksimetrinen valkoinen puuristi (I-19-198, negat. 4:6). Kyseessä on Kuhmalahdelle talvisodan jälkeen toukokuussa 1940 Lintulan luostarin mukana saapuneiden neljän nunnan hauta. Nunnat saapuivat Ali-Hinkkalan taloon ja viipyivät kuusi vuotta. Luostarin väki siirtyi Kuhmalahdelta Heinävedelle²⁵. Juhla-aukion vieressä on hautausalue, jossa on parisenkymmentä hautamuistomerkkiä. Alue poikkeaa ulkoasultaan selvästi muusta osastosta, rivit ovat epäsäännöllisiä.

Osaston muistomerkistö on voimakkaan homogeeninen, suurin osa kivistä on vaakamallisia. Kuitenkin muistomerkit ovat persoonallisia ja koristeellisia, joten sillä tavalla ne poikkeavat voimakkaastikin yleislinjasta (esim. I-10-97, I-11-98, I-12-119 ja I-17-174). Osastolla on muutamia hautoja, joita on vaikeahko havaita kasvillisuuden runsauden vuoksi (esim. I-17-177, jonka päällä kasvaa sireeni).

Toinen osasto muistuttaa rakenteeltaan ensimmäistä, keskiosasta pohjoispäähän rivit ovat suoria ja säännöllisiä. Eteläpään vanhemmalla osalla rivit ovat vedetty pensasaidan linjan mukaan. Osastolta silmiin osuu vuoden 1918 punaisten yhteismuistomerkki (käsitellään luvussa 5.2.) sekä eteläpään idyllinen ympäristö. Varjojen ja valon symmetria tekee eteläisestä alueesta arvokkaan tuntuisen. Alueella ovat myöskin osaston vanhimmat haudat (mm. II-19-364, II-24-488, II-24-494 ja II-24-500), jotka ovat 1910-luvulta. Pääosin haudat ovat 1930-luvulta, mikä näkyy myöskin muistomerkkien tyyliessä (esim. II-18-333, negat. 4:28 ja II-18-335, negat. 4:29).

Voimakkaana kontrastina eteläisen alueen päässä nousee esiin kaksi hautamuistomerkkiä II-24-500 ja II-24-501. Haudat ovat vuosilta 1915 ja 1992. Vanhempi on hento ja kapea pystykivi, uudempi massiivinen, leveä ja rautakirjaiminen pystykivi, jonka keskustaan on kaiverrettu holvimainen syvennys (negat. 5:18 ja 19).

---

²⁵ Kuhmalahden sankarivainajat. Toimittanut Aarre Kailapää. Orivesi 1999. s. 74.

Yleisin muistomerkkityyppi tälläkin osastolla on vaakamalli. Persoonallisia koristuksia löytyy mm. haudalta II-9-148-149 (negat. 4:16), jossa kirjan aukeaman eri puolilla ovat puolisoiden nimet ja tiedot. Pyöreä hautamuistomerkki löytyy osaston viidenneltä riviltä (II-5-64, negat. 4:15). Tiheän kasvillisuuden peittämiä hautoja on myös tällä osastolla (esim. II-12-217, negat. 4:20).

Kaksi valkoista puuristiä herättää mielenkiintoa. Molemmat ovat täsmälleen samanlaisia. Ristit sijaitsevat riveillä 12 ja 17 (II-12-219, negat. 4:21 ja II-17-327, negat. 4: 26). Kyseessä lienee avioparin haudat. Aviomies on haudattu 13 vuotta vaimonsa jälkeen. Vaimon hauta sijoittuu eteläiselle idylliselle reunalle.

Muista persoonallisista tai kunnostusta vaativista haudoista voisi ainakin mainita omatekoisen peltiristin (II-19-372, negat. 5:4, teksti jo epäselvää) ja tyvestään katkenneen valurautaristin (II-21-430-431, negat. 5:10).

5. YHTEISMUISTOMERKIT

5.1. Vuoden 1918 valkoisten hautamuistomerkki

Muistomerkki sijaitsee vanhan hautausmaan ensimmäisessä osastossa (I-1-2, negat. 1:6). Muistomerkki on vaakamallinen. Reunoissa on harmaagraniittipylväät, joiden päällä on kivipallot. Muistomerkin keskiosa on kolmion muotoinen. Nimiosat (4 kpl) ovat dioriittia. Nimilaattojen alapuolelle on kaiverrettu teksti:

*”He kulkivat pelvotta urhojen teitä,
Siksi nyt siunaten muistamme heitä,
Ääntä he kuulivat sykkivän rinnan,
Ja uhriksi antoivat verensä hinnan”.*

Kuhmalahden valkoisten hautamuistomerkki pystytettiin yksityisin varoin. Muistomerkin paljastustilaisuus pidettiin valkoisten suorittaman Kuhmalahden valtauksen kolmivuotispäivänä 21.3.1921. Muistomerkissä on neljän vainajan nimet, mutta haudassa on

kaksi vainajaa. Jääkärikapteeni Kaarlo Kalervo Kari on haudattu läheiseen sukuhautaan. Maanviljelijä ja osuuskaupan isännöitsijä Anton Viljamaa on haudattu sukuhautaan Vehkajärven hautausmaalle.²⁶

5.2. Vuoden 1918 punaisten hautamuistomerkki

Uuden hautausmaan itäkulmauksessa sijaitsevaan (II-3-36, negat. 4:13,14) punaisten yhteishautaan on haudattu 16 vainajaa, joista 11 on Kuhmalahdelta ja viisi on jäänyt tuntemattomiksi. Kaiken kaikkiaan vuoden 1918 sodassa tai sen johdosta kuoli 166 kuhmalahtelaista punaista.²⁷

Muistomerkkiä haudalle ryhdyttiin hankkimaan vuonna 1946. Pöytäkirjassaan 16.10.1946 vuoden 1918 punaisten muistomerkkitoimikunta lähestyi kirkkovaltuustoa. Se kertoi tehneensä päätöksen hautamuistomerkin tilaamisesta uudella hautausmaalla olevalle punaisten haudalle sekä Vehkajärven hautausmaan ulkopuolella olevalle punaisten hautakummulle. Samalla toimikunta pyysi kirkkovaltuustoa ryhtymään toimiin hautakummun liittämiseksi osaksi Vehkajärven hautausmaata. Muistomerkkien kokonaishinnaksi tuli 70 000 markkaa, josta oli saatu kerättyä 46 000 markkaa. Toimikunta pyysi kirkkovaltuustoakin osallistumaan kustannuksiin parhaaksi näkemällään summalla. Kirkkovaltuusto ei osallistunut kustannuksiin, perustellen käytäntöä valkoisten muistomerkin osalta. Kyseinen hautamuistomerkki kustannettiin täysin yksityisin varoin. Toimikunta asetti patsaan entisten sotilaiden Kuhmalahden toverikunnan hoitoon.²⁸

Muistomerkeistä Vehkajärven patsas on pienempi. Molemmissa patsaissa on kaiverrettuna muistolause:

*” 1918 Kansanvallan puolesta
henkensä menettäneet ”*

*” Se aate jonka puolesta kaaduitte Te
Ei mukananne kuollut se ei
Se on jälkeenne jäänyt ja meiltäkin jää*

²⁶ Lahtinen, Helmi, Isänmaan asiaa ei saa unohtaa. Orivesi 2001. s. 11, 16-18, 30.; Raitio, Raine, Kuhmalahden historia III 1865-1995. Jyväskylä 1996. s. 285.; Kirkkovaltuuston pöytäkirja 8.12.1946.

²⁷ Ojanen (1992), s. 144-145.; Raitio (1996), s. 302.

²⁸ 1918 punaisten muistomerkkitoimikunnan pöytäkirja 14.10.1946.; Kirkkovaltuuston pöytäkirja 8.12.1946.

Urho kaatuu mutt' aate ei "

Kuhmalahden uudelle hautausmaalle sijoitetussa patsaassa on kaiverrettuna 52 punakaartin jäsenen nimet. Suuri osa näistä on haudattuna muualle.

5.3. Sankarihauta ja sankaripatsas

Sankarihauta sijaitsee vanhan hautausmaan osastolla kolme (III-1-103, negat. 3:5-6). Hautausalueen koko on noin 7 x 17 metriä. Hauta koostuu sankaripatsaasta sekä sankarivainajille nimetyistä hautalaatoista. Hautalaattojen välissä on kukkaistutuksia.

Sankaripatsas on punagraniittinen noin neljä metriä korkea, 70 cm leveä ja 53 cm paksu nelikulmainen kivipylväs. Patsaan päällä on kivipallo ja rautaristi. Patsaan jokaisella sivulla on kaiverrettu muistolause sekä vainajien nimiä. Oheiset tekstit ovat luettavissa patsaan etupuolelta myötäpäivään kiertäen:

1. ”1939 + + 1940 Kaatuneille sankareille
*Sen suurempaa rakkautta ei ole kenelläkään kuin
että hän antaa henkensä ystäviensä edestä.*
1941 + + 1944 Kaatuneille sankareille”
2. ”*Jos kesken kalpamme katkeaa vaikk' kentälle jäämmekin kerran
täys' onni on sen ken maataan saa ees palvella hivenen verran.*”
3. ”*Kesken talvipakkasta voipi kansa kukkia
kesken hankien ja jään kantaa henki tähkäpään.*”
4. ”*Oi Suomi synnyinmaa suo helmahas sun poikasi onnellisna nukahtaa
kun hän henkensä halvan sulle antanut on.*”

Joulukuussa 1939 Talvisodassa mahdollisesti kaatuville seurakuntalaisille päätettiin varata yhteinen veljeshauta. Sankaripatsas paljastettiin 15.9.1940 seurakunnan 300-vuotispäivillä. Patsaan on suunnitellut Ilmari Wirkkala. Patsashanke käynnistettiin kunnanvaltuuston aloitteesta ja seurakunta lahjoitti sitä varten 5000 mk. Haudassa on yhteensä 61 vainajaa.

Patsaaseen on jälkeinpäin kaiverrettu jatkosodassa kaatuneiden nimet. Jatkosodan sankarivainajien laattojen paljastustilaisuus pidettiin 24.8.1947.²⁹

Yhteensä seurakunta menetti talvisodassa 41 ja jatkosodassa 44 sankarivainajaa. Osa vainajista on haudattu Vehkajärven hautausmaalle ja osa sukuhautoihin, yksi vainaja on uudella hautausmaalla, yksi vainaja on haudattu Helsinkiin ja yksi Tampereen Kalevankankaalle.³⁰

6. MUISTOMERKKIEN SÄILYTTÄMINEN JA HOITO

Muistomerkkien säilyttämisen perusteita ovat muun muassa muistomerkin paikallishistoriallinen arvo (merkittävin peruste myös Kuhmalahdella), ainutlaatuisuus (esim. taideteos), valmistajien tiedot (harvinaisia) sekä tietylle aikakaudelle tyypilliset taidehistorialliset ominaispiirteet.

Näillä perusteilla säilytettäviä muistomerkkejä Kuhmalahden vanhalla hautausmaalla olisivat ehdottomasti vanhat pystykivet, pylvää, obeliski sekä valu- ja takorautaristit. Näiden muistomerkkien ulkopuolelle mahdollisesti jäävät paikallisen historian merkkihenkilöiden haudat tulisi sisällyttää säilytettävien joukkoon.

Hautausmaan merkitykselle on tärkeää moninaisuuden säilyttäminen. Varoittavina esimerkkeinä voidaan mainita uuden hautausmaan osastot, joiden yleisilme on yhdenmukainen ”matkalaukkurivistöineen”. Näiden alueiden inventoidut kivet tulisi säilyttää edes jonkinlaisen monimuotoisuuden ylläpitämiseksi. Parhaimpana esimerkkinä Vanhalla hautausmaalla nostetaan esiin muistomerkistöltään arvokkain osasto II, jossa monimuotoisuus on silmin havaittava. Tämä alue tulisi pitää mahdollisimman paljon nykyisen kaltaisena esteettisenä hautapuistona.

Yleisvaikutelma Kuhmalahden vanhasta hautausmaasta on hyvinhoidettu ja puistomainen. Osastot ovat selkeitä, hyvin toisistaan erotettuja sekä käytävien että puuston avulla.

²⁹ Kirkkovaltuuston pöytäkirja 15.12.1939 ja 7.7.1940; Kirkkoherran viraston kirje 5.9.1991; Sankaripatsastoimikunnan kokouspöytäkirja 28.7.1947; Kuhmalahden sankarivainajat (1999), s. 99

³⁰ Kuhmalahden sankarivainajat (1999), s. 101-109, 117, 125.

Hautamuistomerkkien kunnostamistarvetta esiintyy erityisesti muutamien rautaristien kohdalla. Putkimallisten ristien päätykoristeita puuttuu ja nimilaattojen kiinnitys on kärsinyt osassa ristejä.

Muistomerkin ikä kertoo menneestä, ihmisistä ja heidän mieltymyksistään. Vanha muistomerkki saa näyttää vanhalta ja sammaloituneelta. Tekstit on useimmiten kaiverrettu syviksi, joten epäselvän tekstin saa helposti selville valon ja varjon avulla. Tämä ajatus muistomerkkejä kunnostettaessa takaa hautausmaan monikulttuurisen säilymisen jälkipolville.

LÄHDELUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

Kuhmalahden seurakunnan arkisto

- Hautakirjat
- Ca:6, Cc2 Kirkkokokousten pöytäkirjat, kirkkoneuvoston pöytäkirjat
1910-1928
- Cb:1 Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1934-1970.
- Cb:2 Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1970-1988.
- Dc:1 5-vuotiskertomukset piispantarkastusta varten 1932.
- Hc:2 Hautausmaata koskevat asiakirjat

KIRJALLISUUS

Hämeen läänin kirkot. Raisio 1988.

Kuhmalahden sankarivainajat. Toimittanut Aarre Kailapää. Orivesi 1999.

Lahtinen, Helmi, Isänmaan asiaa ei saa unohtaa. Orivesi 2001.

Lindberg, Carolus, Suomen kirkot. Maamme kirkkorakennuksia käsittelevä tietoteos. Helsinki 1934.

Lempiäinen, Pentti & Nickels, Brita (toim.), Viimeiset leposijamme. Hautausmaat ja hautamuistomerkit. Imatra 1990.

Klemetti, Heikki, Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1927.

Klemetti, Heikki, Suomalaisia kirkonrakentajia 1800-luvulla. Porvoo 1936.

Ojanen, Eeva, Kuhmalahden seurakunnan historia. Kangasala 1992

Raitio, Raine, Kuhmalahden historia III 1865-1995. Jyväskylä 1996.

Suomen kirkot ja kirkkotaide 2. Lieto 1980.

Vallinheimo, J. V., Seurakunta. Teoksessa Längelmäveden seudun historia II. Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

HAASTATTELUT

Oiva Touhunen 11.6.2002